

Genesis 1 a Enuma eliš

Biblistika | 12.10.2016 @ 9.00

Text Enuma eliš¹ je složen z mnoha fragmentů. Nejstarší opisy pochází z přelomu 2. a 1. tis. př. Kr. Příběh samotný vznikl nejspíše daleko dříve, původně však ve starobabylonské verzi, v níž mohl být hlavním hrdinou Ea, nikoli Marduk. Ten byl do příběhu vpašován jako hlavní hrdina, jako bůh obdařen „dvojm božstvím“ (EE I:91) a jako přemožitel úhlavního protivníka Tiámat a stvořitel světa nejspíše až v úsilí o valorizaci Babylóna coby hlavního města kultu.

Enuma eliš ve zkratce: Společným rysem všech blízkovýchodních mýtů o stvoření je, že celé stvoření se vynořuje z vody. Hoffmeier píše, že jde o tak široce zastoupenou charakteristiku, že není možné vysledovat její původ². Podobně i v Enuma eliš hned na začátku čteme, že „prastarý Apsú ... a životodárná Tiámat ... své vody smísili dohromady“ (EE I:3nn). Tiámat nejspíše představuje oceány, její manžel Apsú je představitelem sladkých a jiných vod. Mísení jejich vod je obrazem sexuálního aktu, při němž byli zplozeni další bohové. Tiámat a Apsú jsou tedy v Enuma eliš první existující bytosti a prarodiče bohů, zároveň však symbolizují chaos a vražednou sílu. Obava z oceánu jako zdroje chaosu a brutální přírodní síly je druhou podstatnou vlastností nejen mezopotámských mýtů o stvoření. Tiámat a Apsú spolu měli Anšara a Kišar (země a nebesa), ti pak Ana (obloha), který zplodil Eu (voda). Tiámatě a Apsúovi se nelíbilo, že Anunnakové (bohové nebes a země) dělají rámus. Nejprve povstal Apsú s úmyslem všechny je zabít, čemuž zabránil Ea, když jej uspal, zabil a z jeho těla (sladkých vod) učinil svou doménu, v níž zplodil Marduka. Pak povstala Tiámat a vedla proti Anunnakům válku. Anunnakové byli zděšeni, Marduk se jí však výměnou za osud vládce bohů postavil. Když ji Marduk pomocí zlých větrů zabil, vytvořil z jejího těla přírodu, jak ji známe a postavil se do čela panteonu. Lidé pak byli vytvořeni z krve Tiámatina vojevůdce Kingua.

Srovnání

Po prvním přečtení a letmém srovnání nás žádná paralela mezi Enuma eliš a biblickým příběhem neosloví. V Genesis 1 Bůh vše tvoří svým slovem, v Enuma eliš vše vzniká jako produkt sexu a násilí. Při druhém přečtení nás však osloví celá řada podobností.

(1) Chaos na počátku

Tiamat je sice rodičkou, představuje však nebezpečný chaos, bouři. Podobně i země, kterou Bůh stvořil, byla beztvárá a prázdná, což je antitezí pořádku, který Bůh následně zformoval.

Matka Chubur [Tiámat], která vše tvoří,
přichystala zbraně, jimž vzdorovati nelze, stvořila hady
s ostrými zuby, nemilosrdnými tesáky. (EE II:24nn)

Země byla pustá a prázdná, temnota byla nad hlubinou a Duch Boží se vznášel nad vodami.
(Gn 1,2)

Hebrejské označení „hlubiny“ z Genesis 1,2 (תְּהוֹם, *tehom*) může dle některých pocházet právě ze jména Tiámat. Toto lingvistické spojení je spíše nejisté, protože hebrejské *tehom* v hebrejštině neznamena nic jiného než „hloubka“ či „propast“³. I pokud však biblické *tehom* není odvozeno ze jména Tiamat, obě slova mají společný kořen⁴. Toto nás vede k otázce, zda je či není *tehom* použito záměrně, aby bylo ozvěnou Tiámat. Paralela totiž platí i po konceptuální stránce. *Tehom* je stejně jako Tiámat hluboká a nezřízená voda, chaos, praooceán, z něž povstávají bohové a jehož tělo pak bohu stvořiteli (Elohim či Marduk) slouží jako materie ke zformování světa.

Zkrotil-li Marduk Tiámat, Bůh Genese zkrotil brutální přírodní sílu zvanou *tehom*. Genesis 1 pak není jediným svědectvím o tomto počínu. U Izajáše například čteme, že Hospodin „zabije draka, který je v moři“ (Iz 27,1) a že Jeho paže „rozrazila obludu a probodla draka“ (Iz 51,9). V Žalmu 89 čteme, že Hospodin „panuje nad majestátným mořem“, že „srazil obludu“ a že „založil svět i vše, co ho naplňuje“ (Ž 89,10nn). U Jóba čteme, že se před Bohem „sklonili i pomocníci obludy“ (Jb 9,13) a že Bůh „svou silou zklidnil moře, svou rozumností zdeptal obludu“ (Jb 26,12). Všichni tito drakové a obludy jsou symboly chaosu, o nichž se hovoří právě vždy při narážce na stvoření. Starověký posluchač, který znal Enuma eliš i biblický příběh, si při těchto náznacích mohl Hospodina představit jako Marduka, který vládne přírodní silou větší, než je moc moře a jeho symbolických oblud. Je zde však jeden podstatný rozdíl. Zatímco Marduk musel s Tiámat bojovat, pro Boha Bible jde pouze o příležitost ke kreativě. Bůh není vyděšen a nemusí s *tehom* vyjednávat (IV:71–84). I v záznamu o stvoření se objevují „velicí draci“ (Gn 1,21), jenž mohou být symbolem přírodní síly, nejistoty a chaosu. Jsou však až v pátém dni stvoření a vypuštění do vody jako boží zvířátka, jako rybičky v akváriu, kterým Bůh dovoluje, aby si tam rejdlili⁵. Jsou-li „velicí draci“ (*taninim hagdolim* v Gn 1,21 a Iz 51,9) a „obluda“ (*rahab* v Iz 51,9) stvořenými miláčky, proč je rozrážet, bodat a představovat jako nepřátele, jak jsme viděli u Izajáše, Jóba a v Žalmech? Protože jde o nástroje v boží ruce, nejde o kosmické hrozby. Bůh si své obludy a přírodní chaos zkrotí stejně rychle jako vypustí, když bude chtít.

(2) Nebeská klenba

Enuma eliš i Bible chápou oblohu jako klenbu, která odděluje vody nad klenbou a vody pod klenbou.

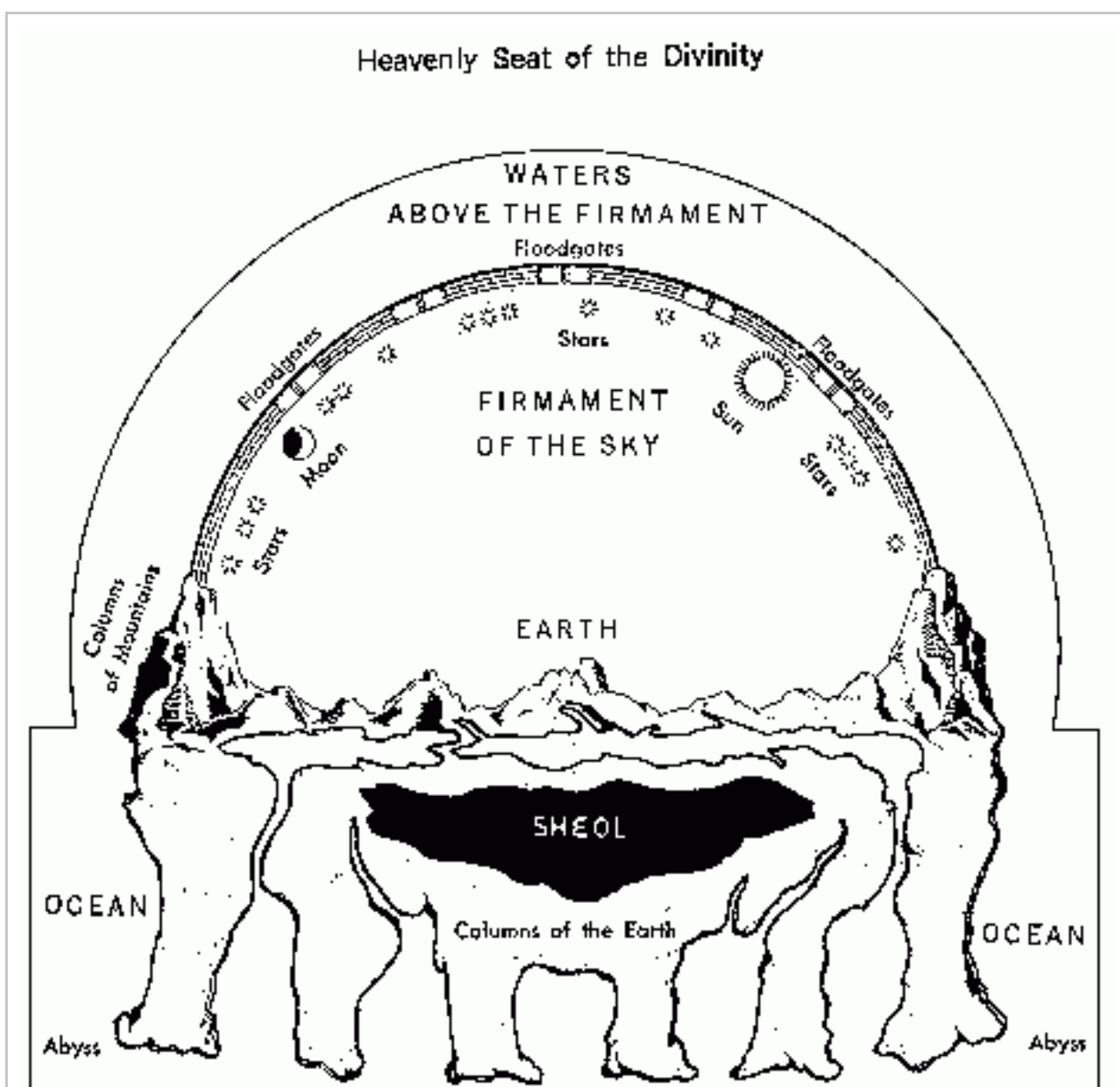
Roztrh ji [Tiámat] vedví jako tresku,
z jedné půle sklenul nebesa. (EE IV:137n)

I řekl Bůh: Budiž klenba uprostřed vod a necht' odděluje vody od vod. (Gn 1,6)

Klenba je tedy jakýsi prostor pro atmosféru. Právě vítr byl tím, čeho Marduk použil k roztrhání Tiámat zevnitř, což vedlo Gunkela k doměnce, že Mardukův vítr je paralelou Ducha Božího v Genesis 1,2. Tato paralela, jakkoli není lingvistická⁶, obecně funguje. Stejně jako Marduk pomocí svých větrů roztrhal chaos a zformoval svět, tak *Ruach Elohim* roztrhal *tehom* a zformoval svět. Dlužno však podotknout, že v biblickém záznamu Hospodin s nikým nebojuje, kdežto Marduk tvoří svět masakrem Tiámatina těla.

Exkurz: Biblické pojetí světa

Než budu pokračovat, prohlédněte si prosím následující obrázek. Je na něm přesně zachycena představa světa, jak nám ji podává Genesis 1, představa toliko dosti podivná. Dlužno podotknout, že Genesis 1 nepopírá, že je země kulatá. Tvrdí však, že nebeská tělesa jsou „v nebeské klenbě“ (בְּרִיקַע הַשָּׁמַיִם v Gn 1,14), čili pod vodami „nad klenbou“ (מֵעַל לְרִיקַע v Gn 1,7). Genesis 1 tudíž popisuje silně geocentrický a poměrně zvláštní model vesmíru, neboť, jak víme, slunce se nenachází pod horními vodami, nýbrž pluje ve vakuu spolu s ostatními hvězdami naší galaxie.

Biblické pojetí světa. 1. den: Světlo. 2. den: Klenba (firmament) odděluje vody nad klenbou od vod pod klenbou. 3. den: Vody pod klenbou jsou dále rozděleny, aby byl prostor pro souš. 4. den: Na nebeskou klenbu, čili **pod** vody nad klenbou, jsou umístěna nebeská světla.

(3) Stvoření pevné země

je podobnou paralelou jako v případě nebeské klenby. V Enuma eliš je pevnina stvořena manipulací s Tiámatiným tělem. V Bibli je stvořena manipulací s oceánem.

Skroutil její chvost a svázal v silné pouto,
aby upevněno bylo celé Apsú pod nohama jeho.
Pak položil její stehno, podpíralo nebesa.
Druhou její půli rozložil a zemi zpevnil.
... prach v nitru Tiámatině zvrátil.
Rozprostřel síť, zcela ji vyprázdnil.
Tak stvořil nebesa a zemi ...
... a svazek jejich pevným učinil. (EE V:54–66)

I řekl Bůh: Ať se vody pod nebesy shromáždí na jedno místo a ukáže se souš. A stalo se tak.
(Gn 1,9)

(4) Božská přítomnost

v Enuma eliš koexistuje s materiální, neboť Apsú a Tiámat, kteří jsou rodiči nebes a země, mísí dohromady své vody. V Bibli je Duch oddělený od materie.

... tu prastarý Apsú, jejich zploditel,
a životodárná Tiámat, rodička veškerenstva,
své vody smísili dohromady. (EE I:3nn)

Země byla pustá a prázdná, temnota byla nad hlubinou a Duch Boží se vznášel nad vodami.
(Gn 1,2)

(5) Světlo

V Enuma eliš světlo jaksí samo vyzařuje z bohů. V Bibli je zvláštním předmětem stvořeným v první den.

Ea jej [Apsúa] zbavil pásu, strhl jeho korunu,
odňal mu božskou záři a sám se jí oděl. (EE I:67n; srov. též I:103; I:138; II:24; III:28; III:86; IV:58;
V:94; V:154; VI:127)

I řekl Bůh: Budiž světlo! A bylo světlo. (Gn 1,3)

Tato nuance může vysvětlovat, proč je v Genesis 1 světlo stvořeno zvlášť, nezávisle na svém zdroji. Nebeská světla by tak byla nejen bezduchá a bezejmenná, jak uvidíme v následujícím bodě, ale také bez zásluhy. Světlo je darem Boha stvořitele, nikoli produktem boha slunce!

(6) Nebeská světla

jsou v Enuma eliš zajištěna službou jistých bohů, jak ji určil Marduk. V Bibli jde o předměty umístěné Bohem na oblohu, tj. na nebeskou klenbu.

Nannarovi dal vzejít, svěřil mu noc
a určil ho co klenot její k rozpoznání dnů. (EE V:12n)

...

Když na horizontu Šamaš [slunce] tě spatří,
tu poznenáhlu ubývej a ustupuj zpět! (EE V:19n)

O novoluní přimkni se k dráze Šamašově, ...

... [Instrukce pro Šamaše ztraceny.]

Když Šamašovi přiřkl správu dnů
a strážce noci a dne ustanovil, ... (EE V:45n)

I řekl Bůh: Ať jsou světla na nebeské klenbě, aby oddělovala den od noci a byla na znamení,
k určování časů, dnů a let. (Gn 1,14)

Všimněme si, že biblický záznam neuvádí jménem „měsíc“ a „slunce“. Namísto *šemeš* a *jarech* je zde jen „větší světlo“ a „menší světlo“. Jakoby se autor Genese sverpě bránil jakkoli přitakat názoru, že nebeská světla jsou výsledkem každodenní služby nějakých božstev⁷. Nejsou zde žádní bohové a dokonce ani andělé, kteří by se starali o počasí, jak se ve vulgárním charismatickém křesťanstvu mní. Světla na nebeské klenbě jsou pouze fyzickými předměty.

(7) Stvoření člověka

se v Bibli popisuje velmi odlišně, takže nejde o paralelu, ale o příkrý nesoulad. V Enuma eliš je člověk stvořen z krve Kingua, vojevůdce Tiámatiny armády. V Bibli je stvoření člověka vrcholem stvoření.

Z krve jeho [Kinguovy] stvořil pak Ea pokolení lidské,
službou je obtížil bohů a bohy osvobodil. (EE VI:33n)

Bůh stvořil člověka ke svému obrazu, stvořil ho k obrazu Božímu, stvořil je muže a ženu.
(Gn 1,27)

(8) Zakončení boje a odpočinek

Enuma eliš je zakončen dlouhým chvalozpěvem na Marduka (EE VI:95-VII:160). V Bibli je to přesně naopak, když Bůh chválí své stvoření. Jestliže v Žalmu 19 „nebesa vypravují o Boží slávě“, v Genesis je to Bůh, kdo vypovídá o slávě svého stvoření, jehož vrcholem je člověk. Potom Bůh dokončil své dílo (Gn 2,2).

Bůh viděl všechno, co učinil, a hle, bylo to velmi dobré. A byl večer a bylo ráno, den šestý. (Gn 1,31)

Podobně jako Bůh Bible i Ea, když zvítězil nad Apsúem, postavil si na něm chrám, v němž spočinul.

Když nepřátele své spoutal a zabil,
když Ea triumf svůj nad protivníky oslavil,
uvnitř své svatyně pokojně spočinul.
Pojmenoval ji Apsú, určil posvátná místa
a založil v ní své božské sídlo. (EE I:73–77)

Podobně Marduk, když z Tiámat zformoval nebeskou klenbu, postavil na ní nebeským bohům chrám Eššara.

Prošel nebesy, oblohu si prohlédl
i založil tam protějšek k Apsú, Nudimmudovu sídlu.
Přeměřil pán podobu Apsú,
velký chrám Ešarra, věrný jeho obraz, zbudoval.
Velký chrám Ešarra, jež vytvořil, to jsou nebesa
a na nich Anovi, Enlilovi a Eovi svatá jejich místa dal obývat. (EE IV:141–146)

Vrcholem Mardukova tvoření pak byl Babylón a pozemský chrám Esagila.

„Zbudujte tedy Babylón, to vytoužené dílo,
ať vytvořena je cihlová jeho stavba, pojmenována svatyně!“
Anunnakové se rozmáchli motykou
a po celý jeden rok hnětli cihly.
Druhý když nadešel rok,
vztyčili vrcholek chrámu Esagila, protějšku to k Apsú.
Postavili jeho vysoký zikkurrat
v němž Anovi, Enlilovi, Eovi a Mardukovi uchystali příbytek.
On pak před nimi vznešeně usedl. (EE VI:57–65)

Mardukovo „usednutí“ je srovnatelné s božím odpočinkem. To, že v chrámu Marduk přichystal příbytek svým podřízeným, je symbolem umístění modly do jejího chrámu a paralelou umístění člověka na vrchol stvoření. Celé stvoření s planetou Zemí v centru je tedy Boží chrám, Boží „chrámové město“, kde chce Bůh přebývat s lidstvem jako se svým obrazem. Lidem je dán

status jakýchsi regentů, králů, kněží.⁸ Tak, jako byla středem chrámu soška zobrazující Boha, tak je člověk umístěn na vrchol stvoření jako Boží obraz⁹. Polemická síla tohoto obrazu spočívá právě v identifikaci obrazu Boha. Není jím soška v chrámě, je jím člověk ve světě.

Závěr

Nebylo by nemožné dohledat více „paralel“, tyto výše uvedené jsou však nejilustrativnější. Vidíme, že o podobnostech můžeme hovořit pouze v bodech 1, 2 a 3. I tam však shledáváme kromě podobnosti také markantní rozdíl, takže se z podobnosti stává spíše ukazatel jakési vágní konceptuální shody o tom, že na počátku existovala beztvará hlubina, z níž postupně povstal svět.

Body 7 a 8 ukazují na nejvýraznější rozdíl. Tímto rozdílem je, že zatímco Enuma eliš je příběhem o triumfu Marduka a jeho dosazení na vrchol panteonu, Genesis 1 je triumfem Božího stvořitelského záměru dosadit člověka na vrchol stvoření. Bůh ve svém stvoření přenechává místo lidem, aby se starali o jeho řád. On sám zůstává, na rozdíl od babylonských Anunnaků, i na konci stvoření stejně jako před jeho začátkem zcela oddělen od materiálního světa.

Tento dramatický rozdíl mezi Genesis a Enuma eliš dobře koresponduje s žánrovým rozdílem, který nakrásně vyplouvá na povrch v bodech 4, 5 a 6. Enuma eliš je teogonií a zároveň kosmogonií. Vznik a fungování vesmíru je zde zcela kongruentní (souběžné) se vznikem a fungováním bohů. Enuma eliš nepředstavuje žádný přírodní jev, který by se vyskytl a fungoval jinak než za pomoci nějakého boha. Genesis naopak nezná žádný jev, který by nemohl, jakmile to Bůh umožnil, fungovat sám o sobě. V Genesis 1 jsou světla na nebeské klenbě jako obrázky přibité na zdi. Draci a obludy jsou jako rybky v Božím akváriu. Světlo je přírodní úkaz, který nijak nesouvisí s Boží přítomností. Můžeme říci, že biblická teogonie a kosmogonie jsou zcela disparátní (různoběžné), protože biblická teogonie prakticky neexistuje. Bible Boha předpokládá, a to jako transcendentní bytost bez počátku a bez funkce v aktuálním světě.

V exkurzu jsem ukázal, že obraz světa v Genesis 1 je „nevědecký“. Pro svůj myšlenkový obsah je však Genesis 1 veskrze vědeckým a sekulárním obrazem světa, protože jej předkládá jako důmyslně stvořený, leč nenadpřirozený a vyzpytatelný prostor těles a jevů. Genesis 1 je tak výzvou k materialistickému světonázoru. Svět podle Genesis 1 není poháněn bohy ani anděly. Je to svět, jemuž nevládne ani panteon, ani sám Bůh, nýbrž rozumná lidská bytost (Gn 1,28). Transcendentní Bůh je stvořitelem, zajisté je osobní a má na kvalitě stvoření zájem. Není však žádnou mystickou silou na pozadí přírodních fenoménů, jako jsou světlo či gravitace.

Pokud jde o Enuma eliš, podobnosti s biblickým příběhem o stvoření jsou velmi vágní. Mnozí poukazují na fakt, že tam, kde jakás takás podobnost je, jde spíše o motiv přítomný v mnoha blízkovýchodních příbězích¹⁰. Můžeme tedy hovořit o vágním konceptuálním vlivu mezopotámského pozadí, o přímém vlivu či plagiátorství však hovořit nemůžeme. Vztah mezi Genesis 1 a Enuma eliš, pokud nějaký vůbec je, by se dal nazvat polemikou. Byl-li autor a tradent

s Enuma eliš seznámen, což je značně pravděpodobné, mohl biblický příběh zkomponovat tak, aby mezopotámské verzi oponoval. Ústředním bodem opozice by byla ona zmíněná odchylka žánrová, neboť biblický příběh na rozdíl od jiných blízkovýchodních příběhů není teogonií. Přísně vzato tedy Genesis 1 nemá stejný žánr jako Enuma eliš. Je-li Genesis 1 mýtem, není mýtem teogonickým, ale kosmogonickým a teologickým. Tato skutečnost, jak uvidíme i při příštím srovnání Genese s egyptskými mýty, je nezaměnitelnou charakteristikou biblického příběhu o stvoření.

Poznámky

1. Naleznete i v knize *Mýty staré Mezopotámie* (Hruška et al. 1977).
2. Hoffmeier 1982, 45
3. Tsumura 1994, 30; Kitchen 2003, 424
4. Hasel 1974, 83
5. Hoffmeier 1982, 48
6. Tsumura 1994, 33n
7. Hasel & Hasel in Klingbeil et al. 2015, 31 (ebook)
8. Alexander 2012, 119
9. Beale 2004, 89n
10. Atwell 2000, 446nn; Kitchen 2003, 424

Zdroje ke stažení

- [An Egyptian Source for Genesis 1 \(Atwell 2000\)](#)
- [From Paradise to the Promised Land \(Alexander 2012\)](#)
- [The Temple and the Church's Mission \(Beale 2004\)](#)
- [The Polemic Nature of the Genesis Cosmology \(Hasel 1974\)](#)
- [Mýty staré Mezopotámie \(Hruška et al. 1977\)](#)
- [On the Reliability of the Old Testament \(Kitchen 2003\)](#)
- [The Genesis Creation Account \(Klingbeil et al. 2015\)](#)
- [Genesis and Ancient Near Eastern Stories of Creation and Flood: An Introduction \(Tsumura 1994\)](#)

<http://selah.diet/biblistika/genesis-enuma-elis/>